

MUSZKA DÁNIEL*

A számítástechnikai eszközök gyűjtésének története Magyarországon

A SZEGEDI GYŰJTEMÉNY

A hetvenes évek elején merült fel az a gondolat, hogy folyamatosan gyűjtve és alkalmasan tárolva, meg kellene őrizni a számítástechnika magyarországi alkalmazásainak, a hazai fejlesztéseknek és gyártásnak a tárgyi emlékeit. A tudománytörténetben eddig nem ismert, páratlan fejlődési sebességet mutató számítástechnika eszközei néhány év alatt elavulnak, az újak alkalmazása nem divat, hanem gazdasági szükségszerűség volt és ma is az.

Hazai „nagy-gép” alkalmazók – minisztériumok, egyetemek, kutatóintézetek, nagyvállalatok stb. – örömmel vették a Neumann János Számítógéptudományi Társaság és az Országos Műszaki Múzeum által befogadott és meghirdetett kezdeményezést. Az igen nagy beruházási összegeket felemésztő gépóriások selejtezése rendkívüli módon egyszerűsödött azzal, hogy egy leendő múzeum gyűjtőhelye számára át tudták adni azokat. Szerencsés véletlen folytán a MOL Rt. jogelődjének algyői telepén kapott az időközben az NJSZT keretében megalakult Technikatörténeti Bizottság egy, a gyűjtésre alkalmas barakk-sort. Ide szállították az ország minden részéből a kiselejtezésre ítélt gépeket, komplett konfigurációkat, gépegységeket, perifériákat és dokumentációkat. A barakk-épületek lassan megteltek olyan eszközökkel, amelyek szinte teljes egészükben képviselték a nemzetközi és a hazai számítástechnikai alkalmazások és fejlesztések eredményeit. E raktárak adtak otthont a lyukkártyás adatfeldolgozó gépektől, a „monstrumokon” (Razdan, Minszk, ICT, Elliot, Siemens, IBM, Honeywell stb.) keresztül a PC XT-ig terjedő korszak szinte minden jellemző számítástechnikai eszközének éppen úgy, mint a hazai fejlesztések mérföldköveinek (M-3 dob memóriák, Kozma-féle gép, Kalmár-féle logikai gép, EMG, VILATI, SZTAKI, BME, IKV, Telefongyár, GAMMA, KFKI stb. kutatóhelyek által produkált készülékek). A gyűjteményben jelentős helyet foglalnak el a hazai gyártású számítógépek, az EMG, a VIDEOTON, a MOM gyártmányai, valamint az ún. R-sorozat tagjai (10, 22, 40, 55). Itt kapott helyet az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság által a gyűjtemény részére átadott ún. Zentai-féle hagyaték, amely a világon beszerezhető, számítógép tárgyú leírásokat, dokumentációkat tartalmazza a lyukkártyás kortól kezdve.

1985-ben az olajipar a barakkok jelentős részét igénybe vette, így a gyűjteményt össze kellett zsúfolni a rendelkezésre álló kb. 500 m² területre. A kényszerűen, több rétegben megvalósított

* Szeged

elhelyezés sok eszközt nagyon megviselt. A kilencvenes évek elejétől Budapesten és a környékén felajánlott, kb. 25 tonnányi gép számára a KFKI biztosított raktárhelyiséget.

Az NJSZT Technikatörténeti Bizottsága már az 1979. évben elkezdett azon munkálkodni, hogy múzeum létesüljön, és az összegyűjtött anyagok közkinccsé válhassanak.

A MTESZ Csongrád megyei Szervezete 1979. június 1-jén keltezett, a Csongrád Megyei Tanács elnökének, valamint az MSZMP megyei első titkárának megküldött előterjesztésében – többek között – az alábbiak olvashatók: „*A Neumann János Számítógép-tudományi Társaság Csongrád megyei Szervezete, az anyaegyesület és az Országos Műszaki Múzeum vezetésének egyetértésével, valamint támogatásával javaslattal fordult elnökségünkhöz, hogy tegyünk kezdeményező lépéseket országos jellegű számítástechnikai múzeum Szegeden történő létrehozásában. Elnökségünk a fenti javaslatot február 19-én tartott ülésén megvitatta és 11/1979 (II. 19.) számú határozatában úgy foglalt állást, hogy az illetékes megyei és városi szervezeteket a későbbiekben elvégzett feltáró munkát követően, indoklással megkeresi. Bizonyos tekintetben nálunk a kezdetben nehéz helyzetben volt a számítástechnika, ugyanis még az ötvenes évek derekán is áltudománynak tartottuk bizonyos ideológiai okokból.*” – „*A nehéz kezdet után ma már a legtermészetesebb dolog, hogy nagyvállalatainknál számítógépek dolgoznak. Társadalmi fejlődésünk mai színvonalán a nyújtott társadalmi, gazdasági szolgáltatások száma olyan mennyiségre duzzadt, hogy adminisztrátorok tízezreire lenne szükség az adatok milliárdjainak feldolgozásához, szolgáltatásuk folyamatosságának biztosítására. Erre nyilván nincs lehetőség, s ma már ennek a munkának a javarészét néhány tucatnyi számítógép végzi az országban. Visszafordíthatatlan, szükséges és jó ez a folyamat, s ezen a területen további hatalmas fejlődés várható. Tudomány- és technikatörténeti hagyományaink ápolása azon túl, hogy nemzedéki kötelességünk, nagy feladatot ró mindannyiunkra, mert napjainkban, a műszaki-tudományos forradalom korában a műszaki és tudományos eszközök jóval gyorsabban cserélődnek, mint a korábbi századokban bármikor. Ezentúl a múlt ismerete mindenkor gazdagítja a jövőre készülő, éppen ezért a múltját ismerni akaró embert.*” „*Ezért is fokozott becsben kell tartanunk tudomány- és technikatörténeti emlékeinket, meg azért is, mert a múlt ismerete nélkül lehetetlen meglátni a jelen igazi értelmét és a jövő céljait. A számítástechnika néhány évtizedes múltja ellenére egyedülállóan hatalmas fejlődési ütemű és ezért is úgy tartjuk, hogy már a mi nemzedékünknek a kötelessége a terület muzeális értékeinek összegyűjtése, majd rendezett bemutatása. A magyar számítástudomány és számítástechnika létrejöttében és fejlődésében dr. Kalmár László akadémikus és munkatársainak tevékenysége nyomán Szeged kimagasló szerepet játszott. Az ország szakmai közvéleménye városunkat ilyen vonatkozásban is tiszteli, becsüli és természetesnek tartja, hogy Szeged országos jelentőségű számítástechnikai gyűjtőhelynek adjon otthont.*”

Bár az előterjesztésre hivatalos válasz sehonnan nem érkezett (kiszivárgott információk szerint „nincs magyar számítógép-gyártás, nem kell a múzeum” volt a kapcsolatos álláspont), az abban foglaltak jól tükrözték, hogy a MTESZ-ben tevékenykedő, különböző szakirányokat képviselő emberek milyen kristálytisztán látták a helyzetet.

Az 1989. évben – többszöri személyes megbeszélést követően – e sorok írója előterjesztést tett a Csongrád Megyei Tanács kulturális ügyekért felelős elnökhelyettesének arra vonatkozóan, hogy segítse a múzeum létrejöttét, illetve a raktározási gondok megoldását, amint arra korábban ígéretet tett. Természetesen semmiféle érdemi válasz nem érkezett. Ezzel szemben Nyíregyháza ajánlotta fel, hogy legyen a múzeum ott. Első lépésben állandó kiállítást szerveznek, majd létrehozzák a múzeumot. Odaszállítottunk 42 tonna eszközt és egy nagyon szép és korszerű csarnokban rendkívül impozáns kiállítást hozott létre **Tóth Endre** az Országos Műszaki Múzeum munkatársa. A kiállítás **Heinz Zemanek** bécsi technikatörténet professzor nyitotta meg és úgy vélekedett, hogy a mi gyűjteményünk az egyik legnagyobb és legértékesebb Európában. Véleményének kialakításában nyilván az motiválta, hogy Magyarország számítástechnikai eszközöket egyaránt vásárolt mind a nyugati gyártóktól, mind pedig a keleti blokk országaiból, ennek megfelelően a gyűjtemény is igen széles spektrumú. A kiállítás (és a múzeumalapítási terv) kb. egy évig élt. Ezt követően felszólítottak bennünket, hogy a csarnokot vagy béreljük a továbbiakban, vagy pedig kiürítjük. Az eszközöket visszahoztuk Algyőre, ill. az Országos Műszaki Múzeum raktárába. Később Cegléd, majd Szentés városának veze-

tése ajánlott fel helyet a gyűjtemény számára, múzeumalapítási tervvel egybekötve, sőt miskolci illetőségű magánvállalkozás is tett ajánlatot a múzeum létrehozására. Mindezek azt jelzik, hogy rendkívül sok irányú erőfeszítéseket tettünk annak érdekében, hogy a gyűjtemény hosszú távon is megfelelő körülmények közé kerüljön és biztosítva legyen méltó jövője. E sorok írója egy pillanatra sem adta fel azon hitét és meggyőződését, hogy a megoldást Szegeden kell megtalálni...

1991-ben létrejött az Informatika Történeti Múzeum Alapítvány, amely intézményi keretet adott a gyűjtésnek. Az alapítók az Országos Műszaki Múzeum, a Neumann János Számítógéptudományi Társaság és az Állami Számítógépes Szolgálat voltak, azok az intézmények, amelyek korábban is segítették a gyűjtők munkáját. Az Állami Számítógépes Szolgálat székházában nagyon szép, állandó jellegű kiállítást szerveztek a Szolgálat vezető munkatársai.

A kilencvenes évek elején a gyűjtemény állománya tovább növekedett. Már az ÁSZSZ-nek az erre a célra kijelölt raktárai is megteltek és létesült Cegléden is egy gyűjtőhely, amelyben – egy igen lelkes helybeli tanár közreműködésével – szintén jelentős mennyiségű kiselejtezett számítógép, gépegység, periféria került az Alapítvány birtokába.

Az teljesen nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy a gyűjtemény végleges elhelyezése és múzeumi formában közkinccsá tétele csakis állami, illetve önkormányzati intézmény keretein belül lehetséges, ahol garantált a fenntartás, a működtetés és a fejlesztés. Ennek megfelelően döntöttünk úgy, hogy a korábban említett, a gyűjtemény elhelyezésére vonatkozó ajánlatokat köszönettel elutasítjuk. E döntés meglehetősen nagy kockázatot jelentett, mivel az algyői MOL üzem vezetése kérte, hogy a barakk-épületet, amelyben a gyűjtemény volt összezsúfolt állapotban elhelyezve, ürítsük ki, mert az épületre szükségük van. Ekkor igen nehéz időszak következett: minden követ megmozgattunk, hogy kiutat találjunk ebből a súlyos helyzetből. Szerencsére a MOL Rt. legfelsőbb vezetésében támogatóra leltünk és így – átmenetileg – elmúlt a fejünk felől a kilakoltatás veszélye. A helyi médiát (tévé, rádió, sajtó), mint az ügy iránt mindig nagy szimpátiát mutató orgánumokat rendszeresen igénybe véve sikerült az algyői raktár helyzetét stabilizálnunk. Közben az ÁSZSZ megszűnt, illetve privatizáción esett keresztül, így az ottani állandó kiállítás tárgyait és a raktárakban lévő eszközöket is el kellett onnan hozni. Szerencsére az 1997. évi Szegedi Nemzetközi Vásár szervezői – valószínűleg a helyi médiákból nyert információk alapján – számítástechnika-történeti kiállítást rendeztek és az ő költségükre hoztuk Szegedre az ÁSZSZ-nél lévő anyagot. A remek kiállításon (ezt is Tóth Endre rendezte be) végre Szegeden is a nagy nyilvánosság elé került gyűjteményünk egy része. A kiállításnak igen nagy volt a látogatottsága, olyannyira, hogy a vásár hivatalos bezárását követően még több mint egy hónapig volt nyitva. Ebben az évben részesült Kalmár László nagy poszthumusz elismerésben: a villamosmérnökök amerikai székhelyű szervezete (Institute of Electrical and Electronic Engineers) a „Computer Pioneer Award” elnevezésű kitüntetésben részesítette – az elsőként Közép- és Kelet-Európában. A szervezet képviselői – akik a kitüntetést átadták Kalmár László családjának – megtekintették ezt a kiállítást és mondhatnánk: lelkendezve a legnagyobb elismerésüknek adtak kifejezést.

Az 1997. évben döntő fordulat állt be a gyűjtemény sorsát illetően. Az akkori oktatási miniszter szegedi látogatásának programjába beillesztették az algyői raktár megtekintését. Ezt az egyik országgyűlési képviselő és az egyik legnagyobb támogatónk, **dr. Ladnitzky Péter**, a Vivendi Rt. vezérigazgatója szervezte. Ezen a látogatáson részt vett **dr. Rácz Béla** egyetemi tanár, a Szegedi Tudományegyetem rektorhelyettese, akire mély benyomást tett az ott látott, siralmas körülmények között tárolt gyűjtemény. Rövidesen közölte, hogy – egyeztetve az illetékes egyetemi vezetőkkel – helyet biztosítanak a gépeinknek az egyetemnek korábban birtokába került, volt Kossuth laktanya egy épületében. Itt egy kb. 900 m² alapterületű volt szerelőcsarnokba telepítettük be Algyőről a gépeket. A szállítási költségeket a MOL Rt. vállalta, ugyancsak ide kerültek a Szegedi Nemzetközi Vásár során kiállított és a kiállítás zárása után szintén sanyarú körülmények között tárolt eszközök is. A szállítás költségeit a Vivendi Rt. fedezte. A hetekig tartó szállítás eredménye szinte normálisnak nevezhető elhelyezés, de nem áttekinthető és rendezett raktározás lett. Arról nem is beszélve, hogy ebben az épületben elhelyezhetővé váltak azok a gépek is, amelyeket Budapesten és máshol ideiglenesen tároltak – szinte minden esetben szívességi alapon.

Ismét rendkívül küzdelmes időszak következett. Az épületet ki kellett takarítani, a tetőt meg kellett javítani, ki kellett építeni az épület áramellátását, a nyílászárókat be kellett üvegeztetni, majd – miután idegenek hatoltak be az épületbe és néhány kisebb eszközt elloptak – riasztórendszer kellett kiépíteni és az ablakokat vasráccsal ellátni. A kapcsolatos – anyagokra és alkatrészekre vonatkozó – költségeket részben az Alapítvány, részben pedig az egyetem Világbanki Program Irodája (igazgató: dr. Rácz Béla) viselte.

A gyűjteményt – még ebben a rendezetlen formában is – igen gyakran látogatták különböző oktatási intézmények hallgatói, tanárai. Az itt őrzött technikatörténeti értékek jelentős hányadát adták a Szegedi Móra Ferenc Múzeum „*A barlangrajzoktól a CD-ig*” című, informatikatörténeti kiállításának. A gyűjtemény egyik „gyöngyszeme”, a Kalmár László által szerkesztett „szegedi logikai gép” szerepelt az „*Álmok álmodói – Világgraszoló magyarok*” című millenáris kiállításon.

Elkezdtek – egyetemi hallgatók és oktatók közreműködésével – a gyűjtemény rendezését, illetve megtisztítását. A szinte tiszta gépeket fóliával letakartuk megakadályozandó a további szennyeződést (az épület ismételten, újabb és újabb helyeken ázott be). E munkák közepén, 2001. október havában kaptuk a hírt, hogy az eredeti tervektől eltérően, a gyűjteményt tartalmazó épületet 2002 tavaszán lebontják, az abban tárolt eszközöket más helyre kell szállítanunk.

Az egyetem – igen nagy segítőkészséget mutatva – több, szintén az egyetem tulajdonában lévő, volt szovjet laktanya épületet ajánlott fel a gyűjtemény raktározására. Itt olyan lehetőség adódott, hogy igen jó körülmények között, megnyugtató módon, rendezhető formában helyezzük el a gépeinket, eszközeinket, iratainkat. Ezt az ún. legénységi épület földszintjének és első emeletének egy-egy elzárt része biztosítja. Az átköltöztetésre 2002. február havában került sor, a kapcsolatos költségeket az egyetem viselte. A részünkre biztosított kb. 1200 m² alapterületen minden olyan törekvésünk megvalósíthatóvá vált, amely áttekinthető, katalogizálható és leltározható elrendezés megvalósítására irányul.

Ugyanebben a hónapban a Szegedi Egyetem Tanácsa elfogadta az egyetem intézményfejlesztési tervét, amely tartalmazza az Informatika Történeti Múzeum megalapítását. Ugyanekkor jelölték ki – szintén ennek a volt laktanyának a területén – azt az épületet, amelynek felújítása és bővítése szolgál majd a gyűjtemény végleges elhelyezésére.

A rendkívül kedvező, a végkifejlet irányába mutató események ezen sorozatához örömteli módon csatlakozott Szeged Megyei Jogú Város főépítészének felajánlása, amely szerint az önkormányzat megrendeli és finanszírozza a leendő múzeum kialakításának tanulmánytervét.

Természetesen egy sor nagy feladatot kellett megoldani. Ki kellett építeni egy teljesen új elektromos hálózatot, létesíteni kellett egy megbízható riasztó rendszert, amely az egyetemi területet őrző biztonsági emberek központjában ad jelet illetéktelen behatolási kísérlet esetén, és rengeteget kellett takarítani, mert a szállítás, a szállítók sok nyomot hagytak az amúgy sem makulátlan vízszintes felületeken. Mindehhez persze pénz kellett. Szerencsére néhány szponzor (Vivendi Rt., Royal Conto Kft., Symantec) adománya lehetővé tette ezeknek a feladatoknak a megoldását.

Hátra maradt a raktár rendezése, a szállítás során szétszóródott konfigurációk „összeterelése” és az egész gyűjtemény olyan elrendezése, hogy az bemutatható legyen. Erre azonban – sajnos – semmiféle anyagi eszköz nem áll az Alapítvány rendelkezésére. A jövő feladata most újabb szponzorok felkutatása, hogy a raktárrendezés és a Budapesten, különböző helyeken raktározott gépek Szegedre szállítása finanszírozhatóvá váljék. Világosan kell látni és láttatni, hogy az egyetem csak akkor tudja a múzeum alapításával kapcsolatos engedélyezési eljárást megindítani, ha van katalogizált és leltározott gyűjtemény, amelyre az eljárás alapozódik. Csak az engedély birtokában tud az egyetem abban az irányban lépni, hogy költségvetésébe a múzeummal kapcsolatos kiadások tervezhetők legyenek. Mindaddig, amíg ez nem történik meg, nekünk, az Alapítványnak kell a vázolt célok megvalósításához szükséges anyagi forrásokat felkutatni. Ez nem kis feladat...